

VIVÈNCIES DEL PINTOR FRANCISCO BERNAREGGI: SÓLLER I BINIARAIX ENLLAÇADES A SA CALOBRA

MIQUEL PONS

A la memòria del doctor Diego F. Pró,
biògraf de F. Bernareggi i per la seva amistat.

Resum: Aquesta comunicació pretén mostrar les relacions que va tenir el pintor Francisco Bernareggi amb Sóller i la seva comarca, després de tornar de París i tenir contacte amb pintors d'avantguarda com Picasso. Es va establir a Biniaraix, on va pintar moltes obres així com a Sa Calobra.

Azorín-Mallorca. El pintor i la caseta emblanquinada

Com a peristil a la vida i obra de Francisco Bernareggi, consider de tota creença els articles, sempre en castellà, de l'alacantí de Monóvar, del mestre Azorín, propiciats per la seva vinguda a Mallorca el 1906, darrera les peñades, sembla, del polític mallorquí Antoni Maura, un tant tocat de maurisme, com el mateix Joan Alcover, un dels amics de Mallorca com també l'altre poeta i dramaturg, Josep Me Tous i Maroto.

"Mallorca. ¿Cómo podía faltar en este libro la tierra de Mallorca, breve compendio de todas las tierras de España?" Així principia "El paisaje de España visto por los españoles". Si la primera edició consultada és de 1941, març, 10, molts d'anys després de la vinguda a Mallorca, el llibre conté un capítol dels escrits i publicats en circumstàncies properes al viatge. Azorín publica a l'ABC de 26-XII-1928 un article que reproduïx Diario de Mallorca, 14-XI-1978: "Una anécdota mallorquina de Azorín".

A Mallorca, de la publicació esmentada, hi ha un contingut amb referència al pintor, un tant eremític, i comenta la presència de personatges o bé nadius, com Lulio (sic), Miquel del Sants Oliver, o viatgers-visitants com Rubén Darío, "La sombra de Rubén Darío vaga por la hermosa tierra de Mallorca", hoste de Joan Sureda i Bimet i dona Pilar Montaner, a la idíl·lica Valldemossa. Quin criteri empenyia Azorín, a silenciar el nom i llinatge de George Sand, l'estimada del músic Chopin i acusadora de l'illa i els mallorquins en el seu temps? "Una mujer célebre ha estado en estos parajes" L'article publicat al periòdic monàrquic és bastant més llarg i detallat, jo diria molt azorinià, dintre la línia de les paraules de José Ortega y Gasset "Primores de lo vulgar".

Per la meua antiga devoció per Azorín, pel seu mediterranisme i per oferir-nos el retrat d'un pintor, molt exacte del que vaig conèixer i tractar, de 1949 a 1959, Francisco Berna-

reggi, és una memòria gratificant, copiar el paràgraf azorinià-bernareggià, amb la certesa que el pintor anònim d'Azorín, és Bernareggi, com m'indicà el pintor a una de tantes conversacions que tenguérem a Santanyí i a Can Frau, de Gènova.

"Hace ya muchos años, allá en Mallorca, en el camino de Palma a Sóller, nos detuvimos un momento. Estábamos un poco separados del camino, frente a una casa de paredes blancas; la puerta se abría en arco bajo, achaparrado; las hojas anchas, verdes, pomposas, de una higuera, llegaban hasta los blancos muros y se posaban blandamente en la nítida superficie. Reinaba un silencio profundo en la casa. Todas estas casas de las tierras mediterráneas son iguales; todas son -en contraposición a las norteñas- blancas y frágiles; parece que de un instante a otro se van a deshacer, a disolver en el esplendor etéreo de la luz. Y en todos esos ambientes, las voces, las pisadas, los ruiditos, más ligeros, resuenan y parecen cantar. En la casa del camino de Sóller no había nadie. La higuera fresca y umbrosa; a dos pasos, allá en lo hondo del acantilado, un recodo de mar, un remanso, una cala con las aguas moradas, violetas, azules, verdosas. Y en la lejanía, el esplendente llano, inmenso llano, del azul Mediterráneo. Parecía que no había nadie en la casa; el piso estaba empedrado con redondos guijarros blancos. En un ángulo descubrimos, de pronto, un lienzo, en un bastidor. Íbamos a volver la tela -puesta de cara a la pared- cuando percibimos unos pasos. Vivía un pintor en la casita de la higuera frondosa, junto al mar, en agreste y solitario retiro. Su esquividad era absoluta; no veía a nadie; no se ocupaba más que de su pintura. Siempre, a todas horas, este pintor en lucha con la Naturaleza. Siempre tratando de coger, de aprisionar este fugaz instante en que la luz, el reflejo, el vislumbre tenue, va a cambiar. La luz es cosa de una delicadeza, de una inconsistencia desesperante; parece que esta luz de ahora va a durar una hora, unos minutos, y desparece enseguida. Y todo lo transforma la luz; un árbol, un arroyo, unas rocas, una pared, no son lo mismo en todos los momentos de la mañana y de la tarde. No basta una hora para transformarlos; basta un brevísimo instante, un minuto. El ojo escrutador del pintor, la sensibilidad toda del pintor, que perciben este reflejo sutilísimo y fugaz, ¿cómo se compondrán para poder aprehenderlo en la tela? ¿De qué modo fijar, poder coger, esta bella sombra del alero del tejado -sombra de un azul diáfano sobre la nitidez de la cal reciente-, o este matiz penumbroso de las anchas hojas de la higuera sobre la tierra rojiza?"

El capítol **Mallorca**, molt posterior, acaba: "Recuerdos y esperanzas... Ya no volveremos a ver más el pintor junto al mar y en la casa blanca, clara y limpia". Colección Austral-Espasa Calpe, Madrid 1ª edició 1941.

Breu semblança de Francisco Bernareggi

Des d'un principi el meu propòsit és apropar-me, amb estima, de les meves possibilitats i dedicació, a la vivència de Francisco Bernareggi a Mallorca, a partir de 1903, quan finalitza els tres anys de París. No crec que calgui explicar les característiques de la pintura de Bernareggi entre modernisme i certes influències impressionistes heretades de París. No es tracta d'iniciar una biografia, sinó d'explicar les vivències postparisines de Francisco Ber-

naireggi a Mallorca, amb un anar de Palma a pobles, platges i muntanyes. Això no vol dir, renunciar a la vida del personatge, de *"la cuna a la sepultura"*, sentència de Quevedo. De cap de les maneres silenciï l'essència de l'ésser de Francisco Bernareggi que es localitzarà a les pàgines dels distints apartats: vida i obra inevitablement lligades, però no meticulosament desmesurades, es localitzaran, segons les circumstàncies, incises, als distints epígrafs i, ensem, es poden repetir.

A Mallorca, els amics de l'art de generacions de l'avior i, també de la nostra, saben, si han volgut saber, qui era el pintor i les personalíssimes qualitats de la seva pintura i dibuixos. La veritat, i la tangència que ens dona la vida i l'obra de Francisco Bernareggi i l'obra de tots els temps, en petites mancances, em vull referir a les publicacions del doctor Diego F. Pró *"Conversaciones con Bernareggi: vida, obra y enseñanza"*. Tucumán, 1949, i *"Francisco Bernareggi"*, Amancay-Buenos Aires, 1969. La primera publicació de 1949, tant a Bernat Vidal i Tomàs, amic de Bernareggi de sempre, i a més mestre, per què no?, i a mi mateix ens va semblar una voluntat de l'existència del pintor, de fer saber quina era i la història de la seva pintura, vida i obra interpretades amb tota fidelitat per Diego F. Pró. El segon llibre és una claríssima manifestació de Pró a favor de l'artista, complida amb les col·laboracions mallorquines i la permanència de Bernareggi, després que la Balenguera li tallàs el fil de vida. Bernareggi moria el 8 d'abril de 1959, i el segon estudi de Pró data de l'any 1969.

Bernareggi apuntava: *"Por mis padres sé que nació el sábado de Gloria a las diez de la mañana, entre repiques y bombas, el 20 de abril de 1878, en la ciudad de Gualeguay, provincia de Entre-Ríos, la Mesopotamia Argentina. "Santanyí", 11-4-1964, "Carta a Bernat Vidal i Tomàs"*. Paraules similars escriu Bernareggi a la coberta de l'àlbum de la seva obra, amb un currículum molt complet. El *"Sábado de Gloria"* de la naixença em fa pensar que quan el 1952, pinta *"Sábado de Gloria"* presidit pel campanar envoltat de coloms de pau, i des de la rectoria de Santanyí, és una evocació-recordança, entre fruites, flors i pedra de Santanyí, d'aquell altre *"Sábado de Gloria"*, a Entre-Ríos.

La bona memòria de Bernareggi facilita la transcripció de les petites menudències biogràfiques, així que les fa reviure i perpetuar entre nosaltres, d'una manera simplificada:

La mare Elvira González Calderón era de la nissaga del general Chiclana, vinculat a la fundació d'Argentina. El pare d'ascendència catalana, descendia de família relacionada amb la fàbrica dels pianos Bernareggi. El pare viatjava amb freqüència a Europa. Eren tres germans. Un germanet, Enrique, morí a conseqüència d'haver-se clavat un ferro rovellat? La germana María Mercedes que "pinté en el salón de casa en 1898".

Durant els viatges amb diligència acompanyant el seu pare a Paranà, admira els aromos florits i els "espinillos" daurats. Efectua dos o tres viatges amb el pare a Europa, Espanya. A un dels viatges la innocència el tempta a buidar una ampolla d'essència que fermà a un cordill, per omplir-la de l'aigua blau-verda de la mar. El desengany fou veure com l'aigua de mar era incolora i li regalimava de les mans.

El 1895 s'instal·la a Barcelona. A la vocació de l'art s'hi oposa el pare. Es repeteix el cas de Santiago Rusiñol, però no tan dur. Segueix classes a la Llotja amb Modest Urgell. Després

en el Cercle Artístic on es troba amb Mir, Nonell, Hugué i Olegari Junyent. Els matins dibuixa al taller de Lluís Graner. També un altre professor és Juan Ruiz Blasco, pare de Picasso. Aconsellats pels professors es traslladen a Madrid, els dos amics.

Efectivament es traslladen a la cort. Els biògrafs de Picasso ressalten la seva estada a Madrid i al seu company Bernareggi ni el coneixien, malgrat que existeixen testimonis gràfics, retrats, apunts, còpies dels clàssics en el Museo del Prado, i una vida pròpia de gent jove i pintors. Copiaren d'un i l'altre a la Pinacoteca Nacional. De Picasso recordam la còpia de "Felip IV", de Velázquez, i de Bernareggi un fragment de "La rendición de Breda". Bernareggi em manifestava les dificultats per encertar el color rosa de la banda d'Ambrosio de Espínola, com també el color de la cassaca d'una figura de "El Cacharrero" de Goya, fins a la descoberta del glaucis, per superposició de colors. Més informació es pot trobar a la revista "Estudios Baleàrics" 90-91. Picasso i Bernareggi i el Museo del Prado. 11-12-2009.

Visità Itàlia on pintà a Roma i Venècia, per retornar a París el 1900. París i Bernareggi podrien omplir tota una publicació. A París pinta noves visions del Moulin Rouge, de dia i de nit, jardins, dones, ballarines, paisatges urbans, fileres d'arbres, i una obra cabdal: **La condessita de Verzig** (1903).

D'aquest any hi ha un autoretrat amb bigoti i melena i uns punts de blanc de llum. De París passà a Mallorca on la seva família passava temporades.

Olga Ethel Cano diu que devers el 1900 es torna a trobar amb Picasso, ambdós tocats per l'impressionisme. Alaba "la fuerte personalidad de Bernareggi, vital, amable, brillante conversador de gracia chispeante, muy española (sic), se estimulaba recordando las aventuras propias con sus amigos: Iturrino, Nonell, Canals, Joaquín Suñer y el escultor Manolo Huguet". Algunes vegades per ell mateix, sabem dels dejunis involuntaris que passava durant aquesta època.

Palau i Fabre explica a **Picasso vivo** (1881-1907) la sinceritat i la coneixença dels catalans radicats a París. Bernareggi havia estat condeixeble de Picasso i Pallarés a la Llotja de Barcelona. També conta que la anècdota més picant es refereix a Bernareggi: "vivía con una amiga y llevaba una existencia de bohemio. Escribió a Pallarés pidiéndole ayuda porque, decía, que hacía dos o tres días que no habían probado bocado, ni él ni su compañera". Pallarés els ajuda, i quan eren a punt d'acomiar-se, toquen a la porta. Era el seu pare. Pallarés va atendre el senyor Bernareggi, que deien tenia gran semblança amb el poeta Frederic Mistral. En aquell moment, pare i fill, s'intercanviaren paraules de cortesia. Davant la situació present, al pare no el calmaren ni les atencions de Pallarés. L'escena tibant, el fill en pijama, la model refredada... "Por esto he venido de incógnito, para ver si estabas enredado en algún ligue. De manera que ya puedes empezar a hacer las maletas para volver conmigo". Pallarés presencia l'espectacle familiar i no va tenir mai més notícies del pare de Bernareggi. Palau i Fabre ho explica com un "sainete" que acabà a Mallorca el 1903.

Mallorca

Imaginam el canvi que suposà passar de la independència de París a tornar a viure amb els seus pares a la Mallorca encalmada, de Rusiñol. Maria Rusiñol fa referència a Paco Bernareggi i redueix al silenci el seu amor pel pintor i el del pintor envers ella. A principis de segle degué produir un impacte a la família tan ben considerada i a María Mercedes que era tan religiosa. Francisco Bernareggi era un bohemí com ho eren Picasso, Casagemas, Rubén Darío, Anglada Camarassa i poc abans l'Arxiduc d'Àustria.

Deixar París sense temps definit de futur, significava desembarcar a Mallorca carregat de dubtes, d'interrogants, adaptar-se a una lluminositat diferent, en contrast amb el París de vivacitats interiors i celatges grisos. No és difícil comprendre el primer Bernareggi mallorquí. Devia sentir-se com un exiliat d'una vida canviada per una altra sense punt de comparació. Aleshores Bernareggi tenia vint-i-cinc anys. A les **Conversaciones con Bernareggi** hi ha cinc fotografies del casal des Corp Marí, una casa ajardinada amb pèrgoles i escales, una autèntica miranda sobre la badia i port de Palma. Bernareggi conferia a tots els seus habitatges, tant sumptuosos com humils, una decoració i bon gust, característica personalíssima del pintor argentí. Aquestes fotografies ens duen a pensar que de bona hora sentí una atracció sensible per Mallorca i les coses de Mallorca. Quin amor per les robes de "llengos"! Eren un element indispensable i variat de la seva llar. També les cadires, el canterano de panxa, els miralls, les cornucòpies, i les ceràmiques de tantes procedències i rajoles d'oficis i dibuixos. No hi faltava un piano, segurament de la indústria familiar, que ell mateix tocava perquè li agradava molt la música, com també les robes litúrgiques i les peces d'antiquaris. A la casa des Corb Marí no hi faltava l'escut d'Entre-Ríos.

Els dies milloraren a Mallorca a mesura d'oblit, de silenci, de dibuixar poc i pintar menys. "En aquellas contemplaciones adiviné el encanto de la isla maravillosa. Mallorca fué para mí una revelación y una disciplina. Así empecé la mirada de paisagista. Me empeñé en aprender todo el elemento expresivo y poemático de aquella tierra que no hace concesiones a los artistas hábiles, rechaza toda improvisación y no admite precipitaciones".

El 1903 alternen Palma i Estellencs. A Palma participa de les aficions esportives i juga a tennis com si es trobàs encara a París. Ironitza Santiago Rusiñol que creia que no era el camí apropiat per ser pintor. El recel de Rusiñol, a primera vista, va esdevenir després una cordial amistat, ja que Bernareggi freqüentava Can Rusiñol en El Terreno, bressol de literats i d'artistes.

Bernareggi s'enamorà de María Rusiñol, i en donen fe les confidències a Antoni Gelabert. Eren els dies del retir de Bernareggi a Estellencs, pensatiu, enyoradís, enamoradíssim, sense delit de pintar, de la qual cosa es queixava son pare al confident Gelabert. En aquesta època pinta un ca eivissenc, una jove pagesa asseguda al jardí.

De 1904 record dos dibuixos del port de Palma, minuciosament dibuixats amb llum diferent, inacabats. Un d'ells està dedicat a Cosme Covas de Santanyí. Al saló i a les parets una fotografia de Bernareggi al piano, teles en terra. Un senyor, potser son pare, assegut a un balancí escoltant música. Aquest mateix any pinta el paisatge d'oliveres d'Estellencs, el

poble, la muntanya. Mai no vaig entendre que el quadre **Camí** (1904) fos retocat i retirat totalment la figura d'un homenet vell amb pallissa, que va a peu vora una somera. Ignor el seu destí actual.

La vida d'Estallencs està fitada d'anècdotes. El pare protesta del poc que pinta el fill, i de les minses notícies. Antoni Gelabert, que és l'home de confiança dels Bernareggi pare i fill, mantenia correspondència amb Anglada, Cittadini, Rusiñol, Mir i també Picasso. Antoni Gelabert era molt més considerat a fora que per la mateixa societat palmesana. La societat i els pintors mallorquins no l'acceptaven, de cap de les maneres. Llàstima que Llorenç Villalonga l'oblidàs a **Mort de Dama**.

Deià també es troba a l'itinerari pictòric de Bernareggi. A un article de Jaume Torrents es refereix a tres pintures: **Mallorca florida**, 1906, **Templet grec** (Son Marroig), i **Lluçalcari**, que foren mostrades a l'hotel La Marina de Sóller.

Santiago Rusiñol a "**L'illa de la calma**" dedica un capítol **Ocells de pas**, a Deià. Parla de molts de pintors. Curiosament no parla de Gelabert, que viu i mor a Deià. Rusiñol comenta irònicament que Quirós i Bernareggi sortien amb un fanalet, i, en lloc de cercar caragols anaven a pintar la lluna.

Sóller-Biniaraix-sa Calobra

Després de peregrinar i anar d'un poble a l'altre, com he dit, segurament la itinerància continuarà per la part nord de l'illa: Sóller, Biniaraix, i com a fi de trajecte, amb tantes dificultats, sa Calobra.

Així mateix tenc informació que el 1900, exposà uns dibuixos a Palma, però amb minses vendes. De que treballava poc es queixava el pare, tant a París com a Estellencs. Tenia la pretensió de ser un sol pintor al poble, com sabia S. B. Busser. Es mostrava gelós a Estellencs, com si hagués descobert el paisatge davant el qual es va sentir impotent. No ho mostra gaire en els paisatges que hi pintà: muntanyes, oliveres,... No obstant hi pintaren Pere Barceló, Joan Pizà, i un tal Castillo. Quelcom similar va ocórrer amb Cala Figuera amb Llorenç Cerdà, que després de la descoberta de Bernareggi, més tard, va pintar a Cala Figuera, en el Caló de ses Agulles entre altres paisatges santanyiners. Afirmà Cerdà que el 1929, pintava a Cala Figuera i residia a La Marina.

L'any 1903 és l'any d'abandonament de París. Com esdevingué, consider el mot més apropiat. Segons una nota a "La Almudaina" de l' 1 de maig de 1903: "Con ocasión de las fiestas de la Victoria se inauguró en Sóller el Hotel Marina construido en la Gran Vía en uno de los mejores chaflanes de la Plaza de América. Es de vastas dimensiones y ha sido decorado por el pintor señor Llorens. El propietario es don Pedro A. Cetre y su dueño don Juan Vidal Adrover". (6) Tal volta hi ha una manca de precisió a l'anomenament de "propietario" y "dueño". La notícia és la capdavantera d'un turisme quasi de primera hora.

Pel que fa al cas i pel meu interès em fa pensar que Joan Vidal Adrover seria el director de "La Marina". Resulta que el senyor Joan Vidal entraria en relació en un principi no molt cordial amb Francisco Bernareggi. Miquel Juan Sarmiento, fill de Miquel Sarmiento, em digué que

Paco, així de clar, li feu un retrat a sanguina i que el guardava amb molt d'apreci. El tendre model es devia moure i era quan el pintor li deia "Niño ni te muevas". Sarmiento recordava haver escoltat que el pare del pintor anava a Sóller, i repetia l'opinió que es semblava al poeta provençal Frederic Mistral. Sarmiento se n'havia temut que en algunes èpoques en Paco ho passava malament i que sols menjava una taronja, àdhuc a Sóller, i en aquest temps s' enamorà de Catalina Vidal, filla de l'hoteler. La conversa amb Miquel Juan Sarmiento a "Información y Turismo" fou el 17 de novembre de 1977, a Ciutat. L'enamorament de Francisco Bernareggi fou correspost per Catalina. Les relacions familiars s'agrejaren i amb certa violència, segons informacions orals. Si llavors hi hagué escàndol, res consemblant ocurriria avui. Tampoc foren cordials les relacions de Catalina amb la germana Teresa, casada amb Juli Lozano, cuiner de "La Marina", que anaren a viure a la Colònia de Sant Jordi.

Una de les germanes Sebastiana i Francisca Escales Adrover, alternaven a Biniaraix, i segons afirmació familiar tant l'avi de can Gelat com l'oncle Rafel s'estimaven més que no anassin a Biniaraix.

Si contemplam els retrats del pintor, el que li féu Picasso a Madrid, l'autoretrat de París i amb caràcter personal el de Sargent, són ben visibles les mutacions físiques des de 1897 a 1907 i posteriors. Insistint en els anys d'Estellencs, 1903, tant a les pintures a l'oli com els dibuixos, es preocupa per retratar les persones amb el vestuari de la pagesia. Però ja dels dels inicis mallorquins, a més del vestuari són ben visibles els jardins florits, també arbres fruiters i un detall sovint present a les pintures, els aucells i els coloms i aquella somera al camí d'Estellencs, anulada. Per què? A l'entorn de 1906 fins a 1919 són els anys de Biniaraix.

A Biniaraix és comença a destriar el Francisco Bernareggi personalíssim a cada una de les seves mansions. Ja es coneixen els detalls pròpis a Estellencs, potser més modestos, però no hi manca el piano, com no manca a Biniaraix i a altres llars habitades.

A Biniaraix, Pró diu: " rincón del estudio". Jo hi admir un racó tot plegat bernareggià destinat a la contemplació. El pintor parlava de "la barraca", i el seu nom dins el poble. A can Carbasser, a les parets blanques mallorquines de calç es poden comptar les ceràmiques, plats, platets, ribelles, i pastorets dins una fornícula qualsevol, piquetes d'aigua beneïda, quadrets d'oficis, varietat de robes de "llengos" dins una endinsada amb un sofà. No hi manquen les flors, com la rosa dins un vidre a un cornaló. Com es devien trobar de bé a la "barraca". Cap allà als anys cinquanta, a Santanyí, es conservaven dos pastells delicadíssims d'una vella i una jove neta, amb la vestimenta del anys. I qui sap on han anat a parar. Pró reproduceix la jove asseguda davant un mirall i un quinqué, el títol **Galanura Pagesa**. A l'admiració dels dos pastells -vella i jove- tornava al poema de Costa i Llobera.

A una de les meves anades a Biniaraix, vaig visitar can Carbasser que guardava clarícies de l'època dels moradors d'antany. M'informaren en relació a la jove del mirall i volant què havia emigrat a Amèrica. On? Quin ha estat el seu destí?

A Biniaraix viure amb amor i pintar amb amorosia, que diria Ramon Llull, al lliurament al paisatge presidit pel campaneret blanc, que tant plasmà al llenç com al paper de la premsa sollerica.

La pintura **Biniaraix**, de 1906 dedicada al doctor Miquel Ferrando el 1929, i actualment a la col·lecció Fundació Barceló, **Horabaixa a Biniaraix**, 1908?

"**La Aldea**" fou presentat a "Poemas Pictóricos" de Mallorca, a "La Veda" 1920, i **Ametllers en Flor** 1909. Els mateixos xiprers emmarquen el campanar blanc de Biniaraix a **Nocturno** de 1905. Reproduït a "La Esfera" José Francés 1920, l'esbós recentment trobat a una nota de Biniaraix dins l'ombra i el sol de ponent al crestatll de la muntanya i el celatge. Col·lecció Francisca Adrover.

Resten altres obres pictòriques suggerides per Biniaraix i al monumental lledoner. Sóller és mereixedor d'un estudi personalitzat per la presència, col·laboracions culturals, projectes urbanístics.

"Tierras de España" Mallorca nº 1 any 1, Barcelona- desembre 1932.

Per conèixer l'obra del pintor vegeu: Francisco Bernareggi 1878 "Sa Nostra", obra social i cultural, desembre de 1990. Exposició comissariada per José María Pardo Falcón.

L'eremita solitari a Biniaraix, no tan solitari ja que fruïa de la companyia de Catalina Vidal, de tant en tant rebia visites que romanien alguns dies com Montenegro i Castellanos. Altres anava a passar el dia amb ells com Antoni Gelabert, Tito Cittadini o Miquel Sarmiento.

Una visita allunyada del món de la pintura fou la de Rubén Darío, segurament acompanyat de dona Pilar Muntaner i el seu espòs Joan Sureda Bimet. Ja a l'entrada, Rubén olorà profundament al perfum de les roses que devien ser vellutades o de cent cinquanta fulles. De l'any 1903 memorable i circumstancial a la publicació de -Sa Nostra- apareix una tela **Paz**. És una porta amb xiprers i flor del cementiri d'Estellencs.

El catàleg de La Veda, 1920, hi ha una altra tela **Paz**, un tríptic del port de Sóller. La pau s'ha d'entendre amb un canó rovellat i abandonat. En contrast voletegen un estol d'oronelles revoltant l'arma inútil. Els aucells són una de les debilitats de Bernareggi, que hem trobat sovint. No fa gaire dies que Joan Oliver Maneu, m'enssenyà una tela, amb el mateix tema de **Paz** o almenys d'una època similar, amb algunes variacions, com és l'esplanada més adecentada. El canó està carregat damunt una carreta amb quatre rodes i tiranys. Aquí, la nota quasi constant, la volateria. Què hi cerquen els coloms, potser de mar? Observ la fotografia, amb blanc i negre, que ignor com ha vingut a les meves mans, i pel format asseguraria que és la part central d'un altre tríptic, on els pins no deixen veure les muntanyes en sol i ombra, però sí la mar i les barques. El dors de la foto "Santa Catalina" /Puerto de Sóller por Francisco Bernareggi 82,5 x 70. La cal·ligrafia difereix de la del pintor .

D'anys retrospectius: **Paisatge de Sóller** 1910-1915?, Port de Sóller, 1912, no signat. Recordaré algunes dades com **Sol de Tormenta**, 1911, **Es Morro de sa Vaca**, 1911, **Torrent de Pareis** dues variacions de 1912 i 1915, i **La Isla Dorada** 1917 de la col·lecció Mádico. En blanc i negre a la publicació **Francisco Bernareggi** 1969, Pró inserta un **Torrent de Pareis**, 1918, propietat de la col·lecció Garcia-Montserrat, de Rosario, Argentina.

Una de les teles essencials de Bernareggi es **Sol de Abril**, deia el propietari que era la darre que havia pintada abans de deixar Biniaraix. Pró, a la publicació de 1969, en blanc i negre informa que és de la col·lecció J.Puig 1923. El dr. Roglà en tenia un esbós . I tornant a Sóller que

es mereix més deteniment, no puc silenciar l'anècdota que a un camí de Biniaraix a Monnàber, discutien uns veïns, i quan Guillem Colom passava li digueren que el pare del pintor feu un camí de carro amb certes dificultats, per la nosa d'una olivera. Era com un gran cadafal que es muntava entre una marjada i una olivera. El motiu era pintar Sóller des de Biniaraix, amb el fons del Teix, a la sortida de l'alba. "I què es això mestre Antoni? És un milord, molt ric, que ha vingut a pintar i vol pintar Sóller i Biniaraix". Un obligat avarar a sa Calobra, limitat pel temps i l'espai i sense dubtes és una pàgina completa de la parella Paco i Catalina. La convivència amb els nadius la dedicació a hores calentes de l'estiu a pintar el que era una descoberta, els detalls domèstics, el servei que li feia el *Gualeguay* per anar als paratges difícils. Les dificultats per tragar les gran caixes dels tríptics, les anades per mar i muntanya, la familiaritat i la galanteria amb regals a vells i joves. Les compres urgents per a la manutenció i les altres per complaure els amics. Les relacions amb els amics, especialment amb el dissortat Antoni Gelabert a qui encarregava la compra de joies, de robes, de ceràmiques, de mobles... i també pagar els mariners que li transportaven les caixes de sa Calobra a Biniaraix. La urgència de travessar la muntanya amb mul per complir amb els encàrrecs de medicines o queviures. Les vetllades, amb gloses i cançons, l'anar i venir de Sóller a Biniaraix. De l'any 1913 existeixen unes notes d'una anada a Sóller el 4 de maig, a les cinc del matí. Davant la impossibilitat de copiar les anotacions del pintor, talment un diari personal, que ens posa el corrent de la vida viscuda per una banda a Biniaraix, sa Calobra i Sóller, per la seva importància, pel seu treballar dins el silenci, pels seus moments un tant salvatges, movent-se en llocs de risc en perill constant, per ajudar els necessitats, per lluitar per un art seu, raure a la treva d'una altra aventura per celebrar amb un acabament menys precipitat.

Com acomiadament del seu viure a la vall, a la muntanya, al poble, a la platja, com un homenatge sentit, em referiré a una de les aventures amb contingència de perdre la vida de Francisco Bernareggi: un dia, que sortí, com de costum, amb el llaüt *Gualeguay* que havia estat beneït a sa Calobra i plasmada la funció pel fotògraf Truyol i la seva filla Bab guardava el retrat de la cerimònia; les aigües baixaven atormentades per la pluja caiguda. El pintor, sempre valent, travessava els gorgs amb dificultats amb el *Gualeguay*. A mesura dels seus esforços el pintor l'amarrà a un corpulent lloer salvatge. El pintor pujà pels penya-segats amb el temor de caure a la mar. A terra passaven por pel naufragi del pintor, quan va comparèixer sa i estalvi de la tormenta. L'endemà desafiant penyals i llocs difícils, arribà a l'indret on el *Gualeguay* era només una escampadissa de fustes surant damunt la mar amainada. El pintor teixí una gran corona amb les tanyades del lloer salvatge per retre homenatge a les deixalles del vençut *Gualeguay*.

El rostre és l'espill de l'ànima

Aquesta tarda de novembre tenc just davant meu el retrat d'un nin molt seriós. Els ulls són obscurs com si miràs l'infinit, bon color a les galtones, foscs els cabells que guaiten d'una gorra marró orlada de blanc. D'un altre blanc és la capeta o abric amb una llaçada. Contrasta la pinzellada lliure i afiligranada del vestiment amb l'ajustada del rostre. El fons és bastant uniforme dintre dues tonalitats i a la signatura de color carmesí: **A. Parodi 1884**. Es tracta de Francisco

Bernareggi, nascut a Gualaguay, Argentina, el 1878? Ni don Paco, així el tractàvem en la intimitat, no parlà del suposat retrat, ni el doctor Pró en les **Converses**. El poc que jo sé és de Josep Coll Bardolet, que amb la seva gentilesa em féu donació del retrat del nin, amb motiu de la meva presentació del llibre de Cesàreo Rodríguez-Aguilera, a sa Llonja, sobre el pintor arrelat a Valldemossa. Juntament amb algunes altres obres l'havia adquirit a la subhasta d'Es Crèdit. Referent a aquesta subhasta hi ha diverses opinions. El poc que jo hi sé per informació oral, és que uns aprofitaren per adquirir pintura, ceràmica, mobles... i altres es quedaren amb alguna obra inacabada de Bernareggi. Es posaren d'acord per acabar la pintura, amb la satisfacció del pintor i amb tota seguretat, del propietari. Per la meva circumstància vull recordar, de bell nou, l'actitud de Coll-Bardolet que quan Bernareggi estava agonitzant a una cel·la blanca de l'hospital, vora la Sang, diposità un pomell de camèlies, color cirera, a la vora de l'home que moria dins la pobresa més evident, després de viure una bonança de l'esperit.

Som ben conscient que no renunciï a deixar fermesa dels retrats de Bernareggi des de finals del segle XIX realitzats per Picasso 1897-99, de l'autoretrat de París 1900, del retrat d'Antoni Gelabert, 1903, de Biniaraix, 1906, de l'autoretrat de 1907 i un altre de 1910. Si el nin pintat és o no Bernareggi, estic més que segur que el 1907 el retratà John Sargent Sargent. El retrat és d'una impressió molt ràpida i lliure, amb força al fons, que contrasta amb les tonalitats de blanc a la roba de vestir. Cabells llargs, sensibilitat a la mirada. Es tracta d'un esbós ràpid sense el detallisme d'altres retrats. Hi ha una nota manuscrita de Bernareggi que ho explica: "Foto hecha el 1 de diciembre 1947, Mendoza, Interior de casa, en la pared del fondo sobre los cortinajes está el retrato que me hizo Sargent, el gran pintor norteamericano en 1907 en Mallorca...". A la mateixa foto esmenta els dibuixos de Picasso, al Museo del Prado, 1897.

La foto ens posa a l'evidència que la sala d'estar del matrimoni Bernareggi-Vidal ha patit una alteració. Les robes de llengos són substituïdes per un altre cortinatge, digníssim, com tot el conjunt del saló mendozià, on sempre hi eren presents les flors.

Els que coneixiem Francisco Bernareggi i dona Catalina Vidal teníem una certa seguretat que no tornarien a Mallorca, encara que l'Argentina no els hagués tractat com es mereixien. Ens equivocàrem, i el 1949 és l'any de retorn a Mallorca amb el desig de pintar totes les algues de Cala Figuera, quan en realitat, sa Cala ja no era la que havien deixada. Segurs que en el viatge de retorn amb el "Cabo de Buena Esperanza" els acompanyaren els dibuixos de P. R. Picasso, amic de tants d'anys, però no figurava a l'equipatge el retrat de Sargent, que rauria a Buenos Aires. El mateix Pró no sabia si es guardava a una entitat oficial o a un domicili particular. Pró a una carta de 10 de novembre em manifestava la satisfacció d'haver rebut la publicació "Pintors americans d'ahir", amb les col·laboracions de Manuela Alcover i meves. Amb antelació devia haver sentit una angoixa per la venda del retrat de Bernareggi, realitzat per Sargent. "Me han dicho que el retrato que Sargent le hizo a don Paco, lo han vendido en 200.000 dólares en los Estados Unidos. Las ironías de la vida, si pensamos en las estrecheces en que vivió el pintor en sus últimos años..." Diego Pró (carta a Miquel Pons).

Després de les meves recerques i amb ajuda del meu fill Sebastià, localitzàrem el preuat retrat a "The Nelson-Athkins Museum of Art", Kansas City, Missouri.

Agraïment:

A l'Ajuntament de Sóller, a Tomeu Estelrich, a Francisca Adrover, a l'arxiu Bernat Vidal i Tomàs i a Catalina Tomàs Canyelles.

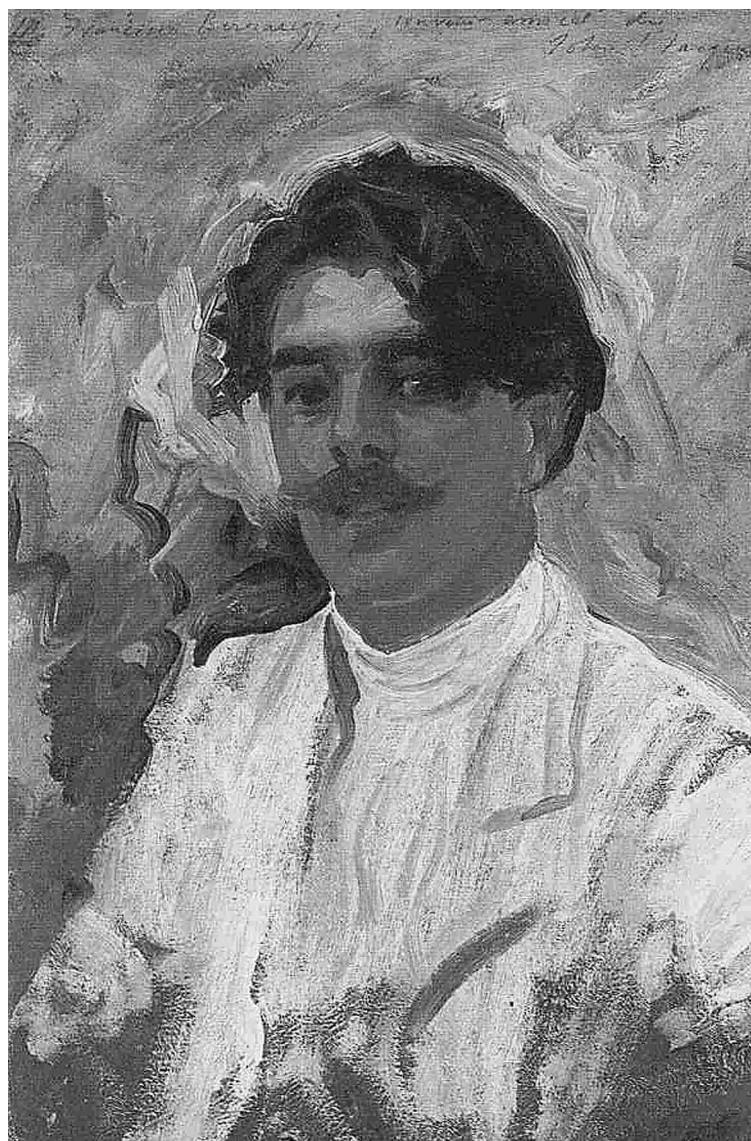
Quan el 1978, es feu l'exposició a la Galeria Bearn, per commemorar el centenari del naixement del pintor, la seva neboda Aina Maria Vidal de Massenet, em confià un àlbum. Per segona vegada me'l tornà a deixar per publicar el meu treball **Mallorca-Picasso, Picasso-Mallorca**, amb alguns dibuixos de Picasso amb la intenció de deixar constància que Picasso no va venir mai a Mallorca. "Estudis Baleàrics", A. II, núm. 4 -març- 1982.

La cortesia del dr. Diego F.Pró que em dedicà la segona biografia de Bernareggi amb unes paraules d'amistat. Em felicità amb una nadala del **Torrent de Pareis** amb deliciosos particularismes bernareggians.

Cala Figuera, festa de Sant Andreu, 30 de novembre de 2009

Bernareggi de nin. Retrat d'A. Parodi. 1884. Col·lecció Miquel Pons.

Bernareggi retratat per John S. Sargent. 1907.

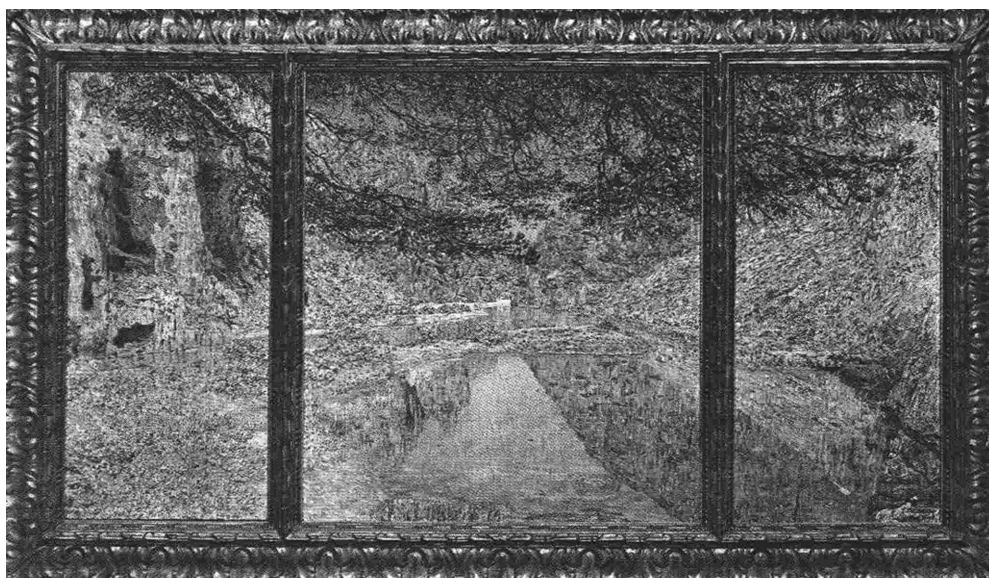
Can Carbasser. Foto de Miquel Pons.

Catalina Vidal. Foto Talleres Fotográficos Amer.

Gualaguay, llaüt de Bernareggi el dia de la benedicció.

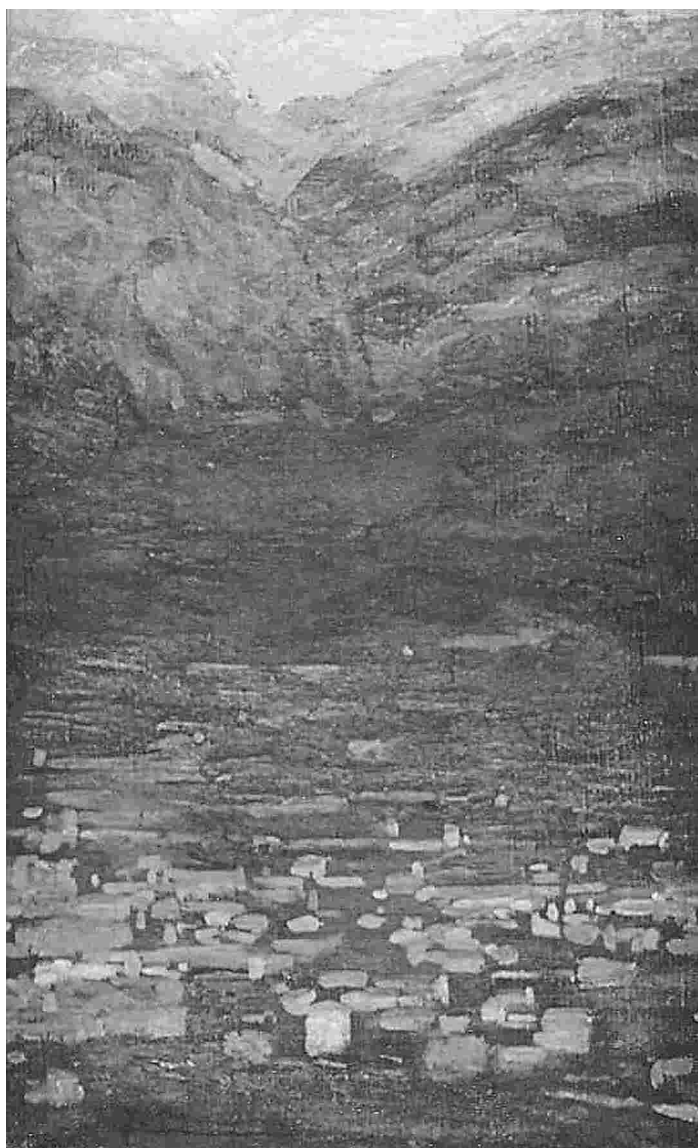

La Isla Dorada. 1917.

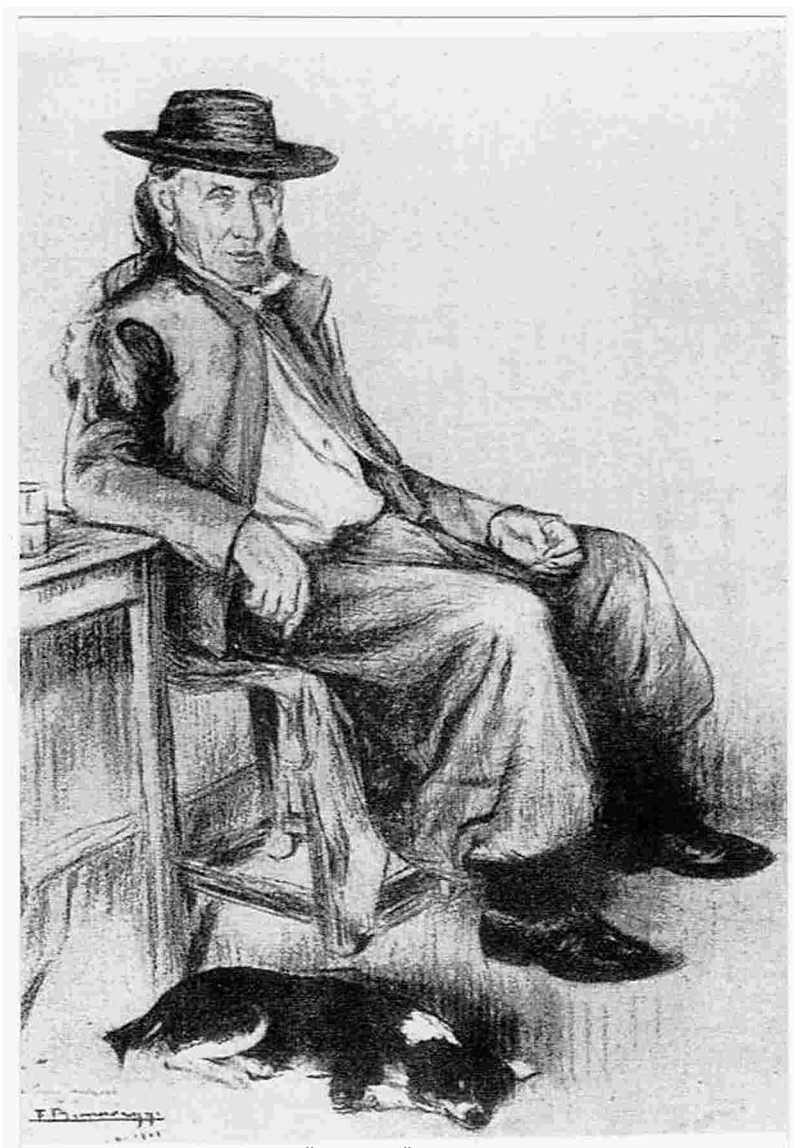

La Aldea. 1920.

Nota de Biniaraix, col·lecció de Francisca Adrover.

Vell pagès mallorquí. 1903.